

SPIS TREŚCI

Od autora	12
-----------------	----

1. Podlasie nadbużańskie	19
--------------------------------	----

Najstarszy gród na Podlasiu • Koronacja jedynego króla w dziejach Rusi • Miasto wojewódzkie • Tradycje drohiczyńskiego szkolnictwa • „Ja na babie nic nie stracę...” • Pierwszy przyrodopisarz w języku polskim • „Profesorowie wszyscy ochotni” • Posel przychylny cesarzowej • Wiek upadku • Drohicki jarmark • „My przysli was oswobodit’ od polskoho gniota” • Barbarzyńcy w świątyniach • Na „białe niedźwiedzie”... • „W morzu Beringa są śledzie, a na brzegu rośnie cebulka” • Cudowna panorama miasta • Skarby Góry Zamkowej • Stolica Jaćwieży? • Jordan w Drohiczynie • Zespół franciszkański • Katedra • Zasługi domu Kuczyńskich • W pojezuickich wnętrzach • Uparte benedyktynki • Jedyna pamiątka po drohiczyńskich Żydach • Lądujemy na Ruskiej Stronie • Podlascy wieśniacy i szlachta zagrodowa • Śmierć „Szumnego” • Nadbużańska dżungla • „W szmaragdach traw i drzew liściastych...” • Teozofowie i wolnomularze w mężeńskim dworze • W Klimczycach • W pogoni za „Wunderwaffe” • V-2 w starej stodole • Rezerwat „Kózki” • „Łupaszka” i „Młot” w akcji • Rezerwat „Zabuże” • Przez łąki uroczyska Trojan • Partyzancka zasadzka • Na prastarym trakcie • Zabytki Serpelic • Na nadbużańskim urwisku • Spór o cerkiew w Bubelu • Do Janowa Podlaskiego

2. Szlakiem męczeństwa unitów	63
-------------------------------------	----

Siedziba czterdziestu trzech biskupów • „Będziesz miał parę szynek, jajca i kielbasę...” • Dziwactwa biskupa Naruszewicza • Bitwa o trumnę • Syzyfowe prace na Podlasiu • Urok prowincjonalnego miasteczka • „Zamek bastyonami wzmocniony” • Janowska Statua Wolności • Światowej sławy stadnina • Zabytkowe... stajnie • Wśród janowskich łąk • Łęgi Nadbużańskie • „Piękny i niezwykle krajobraz” • Woroblin i Zaczopki • Krótka historia unii brzeskiej • Samodzierżawie przeciw unii • „Cuius regio eius religio” • Edykt tolerancyjny • Nawracanie kulami • Lud, co się śmierci nie bał • Pamiątki po pratuńskich męczennikach • Na „carskiej drodze” • Osobliwości Krzyczewa • Szwajcaria Podlaska • Neple • Zamiłowania Kaliksta Mierzejewskiego • Dom, który gościł cara • Nepelski park • Ślady roku 1920 • Nadbużańskie rusalki • Fort w Łobaczewie

3. Forty, Tatarzy i neounicy 95

Gospodarstwo podskarbiego Fleminga • „Udawaj jaśnie wielmożny pan wariata” • Zemsta księcia „Panie Kochanku” • Porucznik Kloss walczy z... Suworowem • W wirze wojen światowych • Spacer po Terespolu • „Dom obywatelski większego rozmiaru” • Fort za fortem • Kobylany • „Suchy port” w Małaszewiczach • Tatarzy z Lebedziewa • Najstarszy w Polsce nagrobek tatarski • Co to takiego — neounia? • Spór o kostomłocką cerkiew • Ostatnia parafia neounicka • „Starożytnik” z Kostomłotów • Znów nad Bugiem

4. Z sanktuarium kodeńskiej Madonny do klasztoru w Jabłecznej 113

Pierwsi kodeńscy Sapiehowie • Kradzież z pobożności • „Czym Częstochowa dla Polski, tym Kodeń dla Podlasia” • Galeria siedemdziesięciu dwóch Sapiehów • Elżbieta Sapieżyna w intrygach nieznównana • Powstańcy zwyciężają w Kodniu • Kodeńskie sanktuarium • Kto malował Królową Podlasia? • Niedostępna forteca na wyspie • Cenna gotycka cerkiew • Placencja • Wieś, której nie ma • Jabłeczna • Niezłomni zakonnicy • Ostoja prawosławia • „Pogrzeb Polski” • Cudowne ikony • Na klasztornym dziedzińcu • „Potężne dęby i kopułki kaplic klasztornych” • W dniu świętego Onufrego

5. Na nadbużańskich łęgach i skarpach 134

„Olędrzy” nad Bugiem • Dwa wiatraki przy jednym skrzyżowaniu • „Blady z winy Sapieżyny” • Sławatuckie świątynie... • ...i cmentarze • Hanna • Wycieczka do Romanowa • „Dla spragnionego umysłu jest jakby oazą...” • Rezydencja Kraszewskich • Wśród starorzeczy i łąk • Po sprawiedliwość do Watykanu • „Muzyka Kresów” • Domena Pocięjów • Jak donosi Kurjer Różaniecki... • Świetność i zagłada pałacu w Różance • „Resztę zabrali Moskale...” • Na gruzach magnackiej rezydencji • Wieś, w której gościło dwóch carów • Ruski gród warowny • Ośrodek ruchu reformacyjnego • Wielkie targi na bydło • Śmierć Franciszka Pułaskiego • Jezus Chrystus, car Aleksander i prokurator Gromeka • Ostatni skrawek wolnej Polski • „Dobrowolne” przesiedlenia • WiN zdobywa Włodawę • Na włodawskim rynku • Synagoga • We wnętrzu żydowskiej świątyni • Najcenniejszy zabytek Włodawy • Góra Zamkowa • Uroda polskiej prowincji

6. Przez Polesie Wołyńskie 167

Jedno z najmniejszych miast Lubelszczyzny • Matka Boża Orchowska • Okolice Sobiboru • Gdzie żurawie odbywają sejmiki • Takich wsi już w Polsce prawie nie ma... • Skrawek dawnego Polesia • Nad jeziorem Brudno • Koniec oddziału „Żelaznego” • „Koledzy! Ognia! Bandyci!” • Stuleńskie włości Rzewuskich • Cmentarz w Uhrusku • Gdzie był gród Daniela? • Jedna z nielicznych ocalałych cerkwi • Trzy pokolenia Rzewuskich — bohater, zdrajca i awanturnik • Czasy Kunickich • Najpotężniejszy dąb Lubelszczyzny • Niełatwe

życie ziemiańskiego syna • Edukacja we dworze: różgi suche i odlewane •
 Cienisty park w Świerżach • Akcja rewindykacyjna • Zagłada cerkwi • Akt
 zbrodniczej głupoty • Połączenie tundry ze stepami • Dzieje Dorohuska • Po po-
 wstaniu styczniowym • Rezydencja Suchodolskich • Wzdłuż meandrów Bugu
 • Husynne i Kolemczyce • Partyzancka przeprawa • Bitwa pod Dubienką •
 Kopiec Kościuszki • Łaski Zygmunta III Wazy • Bohaterski doktor z Dubienki •
 Podwodne wyczyny wołyńskiego rodaka • Przy uliczkach sporo jeszcze dREW-
 nianych domów • Magazyn w cerkwi • Dochodzimy do wsi Skryhiczyn •
 Starozakonny ziemianin ze Skryhiczyna • Sielanka w skryhyczyńskim parku •
 Wielonarodowe rodzeństwo • Lasy ordynacji zamojskiej • „Cała łąka zanosila
 się graniem owadów...” • Matcze

7. Na Grzędzie Horodelskiej 211

„Poszedł Włodzimierz ku Lachom i zajął grody ich” • Unia horodelska • Zbratanie
 dwóch narodów • Oskarżona królowa Sonka • Prawa miejskie i królewskie
 przywileje • Wzloty i upadki Horodła • Manifestacja na nadbużańskich błoniach
 • Kamienny stół, ława i posąg lwa • Zespół podominikański • Na horodelskim
 grodzisku • Wieniawka • Wschodni kraniec Polski • Nadbużańskie stepy
 • Pałac w Strzyżowie • Zabytkowa... cukrownia • Kawaleryjska szarża pod
 Husynnem • PGR-owskie folwarki • Tragiczna przeszłość przydrożnej kapliczki
 • Gdzie Bolesław Jarosława pobił • „Była wieś, piękna jak kolorowy, dobry
 sen” • Ostoja rzadkich roślin

8. Dzikie Pola XX wieku 233

Jeden z Grodów Czerwieńskich • Królewskie wizyty • „Chorągiew na zimowle
 przybyła i bardzo ciężła” • Niezwykła fundacja Stanisława Staszica • Towarzy-
 stwo Rolnicze Hrubieszowskie • Porażka Budionnego • W walce z okupantem
 • Akcja „Burza” na Hrubieszowszczyźnie • „Czestnoje słowo sowieckowo ofi-
 cera” • Nowe porządki • AK i UPA w obliczu wspólnego wroga • „Odłóżmy na
 bok spory narodowościowe...” • Polsko-ukraiński atak na Hrubieszów • Cztery
 wyznania, cztery rodzaje ludzi • Prałat, batiuszka, rabin i „tutejsi” • Hrubieszow-
 skie „dworki” • Spacer po mieście • Przy ulicy 3 Maja • W hrubieszowskim
 parku • Dworek Du Chateau • Wiersze rejenta Lesmana • Na peryferiach •
 Hrubieszowski cmentarz • Pałac w Czumowie • Miejsce obdarzone przez
 Boga wyjątkowym urokiem • Czumów w dziecięcej pamięci • Przełom przez
 kredowe skały • „Dwory, cerkiewki i niwy bez końca wzrok zasłaniają...” •
 Smutna przeszłość Kosmowa • Amazonki z Masłomęcza • Mażeńskie pe-
 rypetie Stanisława Ostroroga • „Wieczny infamis” Hieronim Radziejowski •
 „Bastionu połowa w rzekę Bug obalona...” • Zła pora za zabawę • Najbardziej
 tragiczna karta w dziejach • Ukraińscy nacjonaści w akcji • Bestialskie mordy
 i niemiecka perfidia • „Powstanie hrubieszowskie” • Morze przelanej krwi

- Nie wszyscy ulegli nienawiści • Na zgłiszczach • Żniwo „czystki etnicznej” • Po przejściu frontu • Akcja wymiany ludności • Ostatni upowcy • Śmierć „Rysia” • „Bój się Pana Boga i Mikołaja Ostroroga” • Ślady dawnego Kryłowa • Od Kryłowa do Dołhobyczowa • Niezwykłe sanktuarium • Na wilczym uroczysku • „Ślepi zaczęli widzieć, chromi chodzić” • Święty wilk leczy bezpłodność • „Wo imia swiatoi Bohorodyci, byjte ich!” • Masakry w Prehorylem • Gołębie vel Hołubie • Idealne miejsce na odpoczynek • Żegnamy się z Bugiem • Polsko-ukraińskie walki pod Dołhobyczowem • „Prosimy o przyłączenie naszej wioski do Radzieckiej Ukrainy” • Zespół pałacowy w Dołhobyczowie • Miniaturka wieży Kościoła Mariackiego

9. Wołyń Zachodni 296

Dzieciństwo w Oszczowie • Zbrodniczy podstęp UPA • Tonąca w zieleni wieś • Gdzie Chopin grał na organach • Na granicy zaborów • W krainie czarnoziemów • Największa w Polsce cerkiew drewniana • Pierwsze spotkanie z bruśnieńską kamieniarką • Secesja na wołyńskim cmentarzu • Krypta Hulimków • Sterty odpadków zamiast pałacu • Kamienna krasawica w gąszczu krzewów • Widok na siedzibę cadyków • Budynin

10. W Kotlinie Pobuża 311

Znajdujemy kamienną krasawicę • Szczepiatyn • Tarnoszyn • Legenda Matki Boskiej Bełskiej • Byków i Magdalenka • Pierwsza i ostatnia miłość Artura Grottgera • „Patrzyliśmy na te piękności i wzajemnie na siebie” • Sosna Grottgera • Przez nieistniejące wsie • W dolinie Sołokiji • Cmentarz w Wierzbicy • Mało znana wojna • O spadek po macosze — Austrii • Ostatni skrawek Polesia • Pod cerkwią w Korniach

11. Przez Roztocze Południowe 327

Na międzynarodowym szlaku • Cerkiew w Hrebennem • Południoworoztoczański Park Krajobrazowy • Milicyjno-upowska idylla w Siedliskach • Skamieniałe drzewa • Prusie • Pomnik żołnierzy UPA w Werchracie • Werchracka cerkiew • Monaster wśród lasów • Droga Brata Alberta • Na monasterskim wzgórzu • Kartki z kroniki sotni UPA • O Ukraińskiej Powstańczej Armii • Struktura i organizacja UPA • Ocenę pozostawmy historykom • Lokatorzy monasterskich bunkrów • Śmierć „Stiaha” • Krajobraz jak w Bieszczadach • Relikty Linii Mołotowa • Niezwykły cmentarz w Bruśnie Starym • Kamieniarze z dziada pradziada • Bruśnieński rzeźbiarz w... Dakocie • Brusno Nowe • Zbrodnia w Rudce • Wśród roztoczańskich buczyn • Nowiny Horynieckie • Cudowne objawienie w Nowinach • Roztoczańskie uzdrowisko • Zabytki Horyńca • Rezydencja Ponińskich • Pożegnanie z Roztoczem

12. Okolice zapomnianych cerkwi	359
„Palili chaty i strzelali do ludzi” • Perełka architektury drewnianej w Radrużu • Jeszcze jedna cerkiew • Huta Kryształowa • Cmentarz bez wsi • Sosna o pięciu pniach • Wólka Żmijowska i Żmijowiska • Zapomniane miasteczko • Cerkiew z muru pruskiego • Po Potockich i Lubomirskich – urząd gminy • Zasługi pana Tarły • Potop w Kobylnicy Wołoskiej • Świątynia w Młynach • „Szcze ne wmerła Ukraina” • Jedna z najpiękniejszych cerkwi • O Kościele greckokatolickim • Liturgia św. Jana Chryzostoma • Architektura cerkwi gre- kokatolickich • Prywatny kościół • Konflikt polsko-ukraiński w Hruszowicach • „Pomnik o antypolskiej wymowie plastycznej” • Więcej szkody niż pożytku • Kalników – wieś szczególna • Zapanował duch ekumenizmu • Rozproszona mniejszość – Ukraińcy w Polsce • Piosenka przełamuje bariery • Egzotyczne drzewa w pegeerze • Kościół na Zagreblu	
13. Brama Przemyska	388
„Tropikalna dżungla” pod Przemyślem • Ostoja ptactwa • Pałacyk w Stubnie • Jak Poździacz stał się Lesznem • Zmagania o nazwy wsi • Piękna cerkiew w Poździaczu • Torki • Zgubne skutki słuchania słowików • Miłosne podboje pani Katarzyny • Kolekcjonerskie pasje Pawlikowskich • Józef Gwałbert — despota i tyran • Salon literacki w Medyce • Listy Kornela Ujejskiego • Tatrzańskie koneksje Medyki • Metamorfozy medycznej rezydencji • Koniec wędrówki	
Literatura	405
Skorowidz	413